

Kraków, 5 września 2019

RECENZJA
rozprawy doktorskiej p. mgr Katarzyny ANNY WOJTCZAK
Julius Albert Gottlieb Licht (1821-1898) – architekt miejski Gdańska,
Gdańsk 2019

Historia architektury dziewiętnastowiecznego Gdańska, dotąd prawie nieznaną, powoli zaczyna wchodzić do naukowego obiegu, głównie dzięki pracownikom, studentom i doktorantom Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Gdańskiego skupionym wokół profesor Małgorzaty Omilanowskiej. Rozprawa Pani Katarzyny Wojtczak przywraca świadomości społecznej i badaczom osobę nietuzinkową – architekta miejskiego miasta, Juliusa Alberta Gottlieba Lichta. Choć nie zostawił on po sobie spektakularnych budowli, był – jak wynika z dysertacji – jednym z głównych pomysłodawców i niestrudzonych realizatorów modernizacji Gdańska, długoletnim współpracownikiem nadburmistrza Leopolda von Wintera.

Rozprawa podzielona została na sześć rozdziałów, poprzedzonych *Wprowadzeniem* i zamkniętych *Zakończeniem*. We *Wprowadzeniu* p. Wojtczak umieściła stan badań, uwagi o metodologii i strukturze pracy, a także solenne i sympatyczne podziękowania. Rozdział pierwszy przynosi rekonstrukcję faktów z życia Lichta od urodzenia do momentu powołania na stanowisko architekta miejskiego w Gdańsku. Ukazuje on wszechstronność zainteresowań młodego Lichta, jego wykształcenie i praktykę inżynierską w zakresie geodezji, budownictwa wodnego, budownictwa portowego i drogowego, budownictwa kolejowego, architektury oraz konstrukcji maszyn i urządzeń – na czele z piecem kręgowym do wypalania cegieł, którego projekt opracował on wspólnie z Friedrichem Eduardem Hoffmannem.

Kolejne rozdziały prezentują działalność Lichta w Gdańsku w układzie rozumowanym. I tak rozdział drugi przynosi informacje o roli i zakresie obowiązków architekta miejskiego, które zdecydowanie

Wydział Historyczny

Instytut Historii Sztuki

ul. Grodzka 53

PL 31-001 Kraków

tel. +48 12 663 18 48

+48 12 422 94 62

fax +48 12 422 94 62

histszt@if.uj.edu.pl

www.ihs.uj.edu.pl

wykraczały – jak napisała p. Wojtczak – poza dzisiejsze „wyobrażenia o tym urzędzie” (s. 26), do obowiązków szefa Deputacji Budowlanej należało bowiem zarządzanie i utrzymywanie wszelkiego rodzaju budownictwa komunalnego i zakładów miejskich, nadzór nad całością budownictwa komunalnego i prywatnego, a także przewodniczenie technicznym komisjom budowlanym. W rozdziale pomieszczono też informacje o współorganizacji przez Lichta Prowincjonalnej Wystawy Przemysłowej oraz o projektowaniu iluminacji miasta z okazji różnych ważnych wydarzeń. Rozdział następny, trzeci, ukazuje działania architekta na rzecz modernizacji miasta. Ich niezwykle ważną, nowatorską i znakomicie świadcząca o dalekowzroczności Lichta zapowiedzią był opublikowany w 1860 roku memoriał o poprawie warunków zdrowotnych Gdańska, skierowany w pierwszym rzędzie do władz municypalnych. Zawarte w memoriale postulaty były następnie – dzięki znakomitej współpracy z nadburmistrzem Winterem – realizowane w kolejnych dziesięcioleciach, przynosząc stworzenie pionierskiego na warunki Europy kontynentalnej systemu wodno-kanalizacyjnego, regulację systemu wodnego, osuszanie podmokłych terenów, budowę połączeń kolejowych i rzeźni miejskiej. Architekt zaangażowany był też w reformę służb komunalnych, m.in. w stworzenie zawodowej straży pożarnej. Rozdział czwarty stanowi kontynuację zagadnień trzeciego ukazując Lichta jako projektanta licznych szkół miejskich różnego stopnia, jego działania na rzecz wychowania fizycznego poprzez budowę sal gimnastycznych, tworzenie kolonii tanich mieszkań dla robotników, a także budowę miejskiego urzędu pożyczkowego, zapewniającego dostęp do gotówki na godziwych warunkach. P. Wojtczak pomieściła w nim także uwagi o zaangażowaniu Lichta w działalność społeczną w różnych towarzystwach (takich jak Towarzystwo Rzemieślnicze czy Stowarzyszenie Architektów i Inżynierów), a także jego działania na rzecz powołania do życia gdańskich muzeów. W rozdziale piątym zaprezentowane zostały działania konserwatorskie szefa Deputacji Budowlanej, na czele z największymi restauracjami: Ratusza Głównego Miasta (a w szczególności Sali Czerwonej), zespołu pofranciszkańskiego, przekształconego na potrzeby szkolnictwa i przede wszystkim Muzeum Miejskiego oraz Bramy Zielonej, Dworu Artusa i Dworu Bractwa św. Jerzego. Rozdział ostatni poświęcony

został projektem architektonicznym wykonanym dla prywatnych zleceniodawców, a właściwie dla innych niż miasto, bo obok osób fizycznych znalazła się tam kaplica szpitalna, gmach poczty oraz Szkoła Wiktorii. Doktorantka wskazała w nim też na rolę Lichta w kształtowaniu przestrzeni miejskiej poprzez tworzenie placów i nową aranżację wnętrz urbanistycznych. W ostatnim podrozdziale syntetycznie podsumowała architektoniczne dokonania Lichta sugerując znaczenie wprowadzanych przez niego w kolejnych dziesięcioleciach kostiumów stylowych dla generalnego krajobrazu architektonicznego miasta, poczynając od romantycznego *Rundbogenstil* i neogotyku, a na renesansie niemieckim (zaprezentowanym najszerzej) kończąc.

W *Zakończeniu* znalazły się uwagi o ostatnich latach życia Lichta, podsumowanie jego dokonań ze zwróceniem uwagi na ich wszechstronność, krótka analiza stylistyczna jego projektów architektonicznych oraz ocena działań budowniczego na rzecz modernizacji gdańska w okresie sprawowania przez niego funkcji szefa Deputacji Budowlanej, czyli przez trzydzieści sześć lat.

Pani Wojtczak za główne cele dysertacji uznała „ustalenie faktów dotyczących życia i twórczości Lichta „oraz umiejscowienie ich w kontekście historycznym” (s. 9). Pierwszy z owych celów zrealizowany został w sposób budzący podziw. Doktorantka dokonała imponującej rekonstrukcji faktów z życia i działalności architekta właściwie wyłącznie na podstawie własnych kwerend archiwalnych i bibliotecznych. Ogromu pracy ze źródłami pisanymi studiowanymi głównie w Berlinie i Gdańsku nie oddają przypisy – te bowiem odnoszą się tylko do tych dokumentów, które na temat Lichta coś mówią, pomijają natomiast milczeniem metry bieżące starych papierów wertowanych bez pozytywnego rezultatu. Podobnie wygląda sytuacja ze źródłami drukowanymi: sprawozdaniem magistratu miasta Gdańska oraz dwudziestoma tytułami gazet codziennych i periodyków fachowych. Żmudne ślęczenie w bibliotekach przełożyło się na szereg informacji umieszczonych w tekście rozprawy, ale sporo czasu musiało zostać też poświęcone na jałowe kartkowanie pożółkłych stron lub przewijanie mikrofilmów, oglądanie mikrofisz i zdigitalizowanych gazet. Wyrażając się górnolotnie i trochę kiczowato można powiedzieć, że dzięki

dysertacji Katarzyny Wojtczak Julius Albert Gottlieb Licht ożył na nowo niczym feniks z popiołów.

Gorzej natomiast wyszło z kontekstem historycznym. Uwagi ogólne i podsumowujące poszczególne zakresy działalności Lichta mają charakter bardzo skrótowy i choć zasadniczo są trafne pozostawiają u czytelnika spory niedosyt. Na dodatek wplecione zostały w ciąg narracji historycznej i nigdzie – poza podrozdziałem *Kreowanie charakteru architektonicznego miasta i Zakończeniem* – nie wyodrębniono ich w osobną część rozprawy. O rodowodzie i specyfice rozwiązań stylistycznych Lichta p. Wojtczak napisała bardzo skrótowo. Szczególnie jest to uderzające w części mówiącej o szkołach. Zakwalifikowanie owych budynków do „szinklowskiego rundbogenstilu” (s. 96) i wskazanie na związki ze Stülerem, ale bez jakichkolwiek analiz jest nie tylko niewystarczające, ale i częściowo błędne, ponieważ szkoła na Osieku (s. 94-95) jest utrzymana w formach *Backsteingotik*. Trudno też zrozumieć, dlaczego niewielka kaplica szpitala Niepokalanego Poczęcia na Dolnym Mieście miałaby być inspirowana wzorami angielskimi (s. 161). Bez bliższego wskazania o jakie relacje chodzi jest to stwierdzenie pozbawione jakiegokolwiek znaczenia naukowego.

Pani Wojtczak wskazała szerzej na znaczenie neorenesansu północnego jako stylu pasującego do czasów „światłości w historii hanzeatyckiego portu” (s. 171), dodatkowo sankcjonując popularność owego kostiumu stylowego słowami nadburmistrza Wintera (s. 171-172). Podobnej – nawet skrótowej analizy – nie doczekały się budowle wcześniejsze, przede wszystkim szkolne. Wzmiankowana już przeze mnie szkoła na Osieku może zostać uznana za „krzyżacką” w stylu, a biorąc pod uwagę zainteresowania Lichta zakonem i jego architekturą, o czym Doktorantka wzmiankuje przy okazji omawiania restauracji zespołu pofranciszkańskiego (s. 136), warto było taki trop rozważyć.

Żałować też należy, że w rozprawie nie znalazły się żadne uwagi na temat profesji architekta w XIX wieku, które pozwoliłyby lepiej zrozumieć fenomen Lichta. Czy jego szerokie zainteresowania inżynierskie były czymś niezwykłym? Biorąc pod uwagę dychotomię w pojmowaniu architektury w okresie historyzmu, zaliczanej bądź do dziedziny sztuki, bądź techniki raczej nie (choć oczywiście uderza wszechstronność Lichta).

Zagadnienie można by z powodzeniem rozwinąć w oparciu o dość już liczne publikacje na temat zawodu architekta, rozpoczynając np. od lektury dwutomowej publikacji *Der Architekt. Geschichte und Gegenwart eines Berufsstandes*, Köln et al. 2013.

Rozprawa została napisana bardzo dobrym, wartkim językiem. Właściwie nie spotyka się w niej żadnych literówek (można co najwyżej wskazać na niekonsekwencję w pisowni nazwiska Clausewitz, raz przez „w”, raz przez „v” – np. s. 31). Natomiast pojawiają się dość liczne powtórzenia pewnych stwierdzeń, wynikające zapewne z pewnego pośpiechu przy ostatecznej redakcji tekstu. Wywody prowadzone są logicznie, a opisy architektoniczne są prawidłowe. Tylko w dwóch przypadkach zdarzyły się pewne niedociągnięcia. Przy opisie lombardu dowiadujemy się najpierw, że gmach składa się z dwóch części: frontowego budynku biurowo-mieszkalnego i magazynu, a następnie, że pomiędzy obiema częściami jest jeszcze przeszklony dziedziniec, a także, że budynek frontowy ma boczne skrzydła, podczas gdy chodzi po prostu o zewnętrzne jego części znajdujące się poza ryzalitem środkowym (s. 101-102). W opisie sali gimnastycznej na tyłach szkoły św. Piotra czytamy, że „w dolnej partii znajdował się cokół kryjacy przejście do części szkolnej” (s. 99), ale przejścia tego próżno szukać na planach architektonicznych – cokół jest po prostu dolną częścią ściany sali gimnastycznej.

Dysertacja *Julius Albert Gottlieb Licht (1821-1898) – architekt miejski Gdańska* powinna ukazać się drukiem po wprowadzeniu poprawek, głównie w zakresie analizy porównawczej i stylistycznej, stanowi bowiem ważne i samodzielne osiągnięcie badawcze zarówno w perspektywie gdańskiej, jak i szerszej, środkowoeuropejskiej. Tym samym stwierdzam, że spełnia ona wymogi stawiane rozprawom doktorskim przez art. 187 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku Przepisy wprowadzające ustawę Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Sz. U. 2018 nr 1669) i ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 roku (Dz. U. 2018 nr 1668) i tym samym wnoszę o dopuszczenie mgr Katarzyny Wojtczak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

